

Rondje Singel

Wandelroute (ca. 6 km); start Vredenburgknoop / TivoliVredenburg

Deze wandeling voert u langs én door misschien wel het grootste monument van de stad Utrecht: de singel. Het verhaal van de singel, waarmee we hier niet alleen (de loop van) het water zelf bedoelen maar ook de bruggen erover, het aangrenzend groen, en de monumenten en historische resten die zich aan weerszijden van de oevers bevinden, bestrijkt bijna 900 jaar. Er is geen ander monument in Utrecht waaraan de bewogen geschiedenis van onze stad zo duidelijk is af te lezen. En dit jaar is er een nieuw hoofdstuk aan dat verhaal toegevoegd. Na jaren van voorbereidingen en werkzaamheden is de singel weer rond. Reden genoeg om de singel centraal te stellen en u mee te nemen op een wandeling door bijna 900 jaar geschiedenis van Utrecht en haar singel.

Er is een aantal monumenten opgenomen in de wandeling. Deze zijn tijdens Open Monumentendag gratis te bezoeken aan de hand van een reservering. De wandeling kan echter ook als zelfstandige route worden gelopen, dus zonder een bezoek aan de monumenten.

A. Start, Catharijnepoort: toegangspoort (1)

Utrecht begon met het uitgraven van de singel in de 12^e eeuw, nadat de stad in 1122 stadsrechten had gekregen. Deze stadsbuitengracht – zoals de singel officieel heet – had primair een verdedigingsfunctie, net zoals een slotgracht een kasteel moet beschermen. Bovendien was het een duidelijke markering van de stadsgrens: iedereen die zich binnen het water bevond was in de stad Utrecht en viel onder haar rechten en plichten.

Weinig van wat u hier momenteel om u heen ziet herinnert aan het Utrecht van toen. Toch is dit een toepasselijke plek om de wandeling te beginnen. Toen de singel eenmaal was uitgegraven kon Utrecht alleen nog binnen gegaan worden via een van de vier stadspoorten en bijbehorende bruggen, waarvan er op elke windrichting een was aangelegd. In tijden van vijandelijke dreiging konden deze poorten worden gesloten en de bruggen worden opgetrokken. Op deze plek, aan de westkant van de stad, bevond zich de Catharijnepoort. Gedurende de wandeling zullen we ook de andere drie toegangspoorten ook tegenkomen.

Steek met het water aan uw linkerhand de straat over en loop rechtdoor langs het water. U komt langs:

1. Catharijnekade 9, Westerkerk (Bunk Hotels)

Deze voormalige kerk werd in 1891 gebouwd met het gezicht naar de singel. Het gebouw is in eclectische stijl ontworpen en heeft neoclassicistische elementen. Een groot houten tongewelf overkluist de gehele kerkzaal. Begin jaren '50 werd de kerk gerestaureerd en kreeg de voorgevel z'n huidige uiterlijk. De kerk werd vanaf 1966 gebruikt door de Gereformeerde Gemeente die het gebouw uiteindelijk in 2015 verkocht. Na een grote verbouwing is het gebouw sinds kort in gebruik als hotel, restaurant en cultuurpodium. Onder meer het monumentale orgel uit 1813 is behouden.

Weg vervolgen. Bij de eerste brug het water oversteken. Neem na de brug direct rechts het trappetje naar de waterkant en loop door tot in de bocht (achter de fontein).

B. Paardenveld: verandering (1)

Dit is de meest noordwestelijke punt van de singel, een bijzondere plek in het verhaal van de singel. Het heet hier Paardenveld, een verwijzing naar de paardenmarkt die er in de 16e eeuw werd gehouden. Maar het bijzondere karakter van deze plek schuilt in meer recentere tijden. Dit is namelijk dé plek van waaraf u het gehele deel van de singel kunt zien dat zo'n 50 jaar geleden werd

gedempt om ruimte te geven aan de auto en de 'stad van de toekomst'. Het deel van de singel in de richting van waaruit u gelopen bent, werd over een lengte van ca. 1 kilometer veranderd in een (deels verdiepte) autoweg. Het gedeelte in de looprichting tot aan de brug in de verte werd ingericht onder meer als parkeerplaats. Het water stroomt hier weer sinds 2015.

Blijf het water volgen tot aan blauw verkeersbord met de tekst 'Pijlsweerd / Vogelenbuurt'.

C. Wachttoeren (1)

In de loop der eeuwen werden steeds meer elementen aan de singel toegevoegd om haar beschermende functie verder vorm te geven, zoals stadsmuren, bolwerken en wachttorens. Tijdens deze wandeling zullen we er daarvan verschillende tegenkomen.

Aan de overkant ziet u de restanten van de fundering van één van die wachttorens: de toren Het Paard. Volgens een kaart uit de 17e eeuw stonden er toen meer dan 30 wachttorens rondom de stad. Waarschijnlijk zijn het er iets minder geweest. Indien de stad werd aangevallen dan kon de vijand vanaf deze torens worden belaagd. De torens werden beheerd door de verschillende gilden.

Blijf het water volgen tot aan eerstvolgende brug.

D. Monicabrug: brug (1)

Deze kenmerkende, bolle brug (de Monicabrug) werd ontworpen door Wiek Röling en in 2001 in gebruik genomen. Daarvoor bevond zich op deze plek een verkeersrotonde, aangelegd eind jaren '60 toen dit gedeelte van de singel werd gedempt. Terugkijkend naar het water waarlangs u zojuist gelopen bent, zou u toentertijd een grote parkeerplaats hebben gezien. De aanleg van de Monicabrug, nu bijna 20 jaar gelden, is zo'n beetje de eerste fase in het project om de Utrechtse singel weer te herstellen.

Met de brug het water oversteken en direct linksaf langs het water lopen. Ga met het water mee rechtsaf en neem verderop de eerste brug linksaf. Loop na de brug direct links naar het halfronde muurtje bij de opgang naar de witte brug.

E. Weerdpoort: toegangspoort (2)

We zijn aangekomen bij de tweede stadspoort én -toegang tot het middeleeuwse Utrecht, aan de noordzijde van de stad: de Weerdpoort. De poort met (wacht)torens, vormde samen met de Weertbrug één geheel. Dit was een belangrijk kruispunt van waterwegen want hier komen de singel, de Oudegracht (vanuit de stad) en de Vecht (vanuit Amsterdam) samen. De Weerdpoort werd, zoals veel onderdelen van de stadsomwalling, gesloopt in het midden van de 19e eeuw. Aan beide zijden van de brug ziet u nog delen van de ronde hoektorens.

Weg vervolgen langs het water tot aan volgende brug.

F. Van Asch van Wijcksbrug: brug (2)

Deze brug komt uit 1939 en is vernoemd, net als de straat waar we straks onze weg vervolgen, naar burgemeester Van Asch van Wijck (waarover later meer). Gedurende vele eeuwen was de stad slechts toegankelijk over 4 bruggen. Dat aantal is de laatste ca. 150 jaar gegroeid tot zo'n 15 bruggen; aanzienlijk meer dan in de middeleeuwen. Toch bestaat nog altijd de wens voor meer verbindingen over de singel.

Weg vervolgen met het water aan je linkerhand. Stop ter hoogte van huisnummer 14.

G. Begijnbolwerk: bolwerk (1)

Je ziet hier dat de singel naar links afbuigt terwijl wij zo onze weg rechtdoor vervolgen. Even verderop zal het water weer naar ons terugbuigen. Het water maakt hier als het ware een omweg. Op de oude stadsplattegrond is te zien dat hier vroeger een bastion gelegen was, het

Begijnbolwerk, aangelegd in de 16^e eeuw om de verdedigingsfunctie van de singel verder te verstevigen. De puntige vorm aan de buitenzijde van de stadsomwalling zorgde ervoor dat een eventuele vijand onder een hoek van meer dan 180 graden kon worden bestookt. Utrecht had negen van zulke bastions en een aantal daarvan zullen we tijdens deze wandeling nog tegenkomen.

Weg vervolgen tot aan huisnummer 23.

H. Van Asch van Wijck: verandering (2)

De naamgever van deze straat en eerdergenoemde brug (Van Asch van Wijck, burgemeester van Utrecht tussen 1827 en 1839) speelt een belangrijke rol in het verhaal van de singel. Hij nam het initiatief om de middeleeuwse stadsomwalling – waarvan aan het begin van de 19^e eeuw nog veel aanwezig was – af te breken. De stad binnen de muren barste uit haar voegen en de hygiëne was er slecht. Door de omwalling grotendeels om te vormen tot park kon de stad enerzijds verder uitbreiden en anderzijds moesten het groen en de ontstane ruimte de leefomstandigheden in de stad verbeteren. De belangrijkste architect die vormgaf aan deze vernieuwing was de landschapsarchitect J.D. Zocher. We zullen hem nog vaak gaan tegenkomen tijdens deze wandeling.

Veel van de panden aan deze straat zijn uit die tijd, zoals bijvoorbeeld de wit gepleisterde panden aan de rechterkant van de straat. Deze grote panden in neoklassieke stijl waren een grote breuk met de middeleeuwse vestingwerken die ervoor gesloopt werden. Een duidelijk signaal dat er een andere tijd was aangebroken.

Weg vervolgen, alsmaar rechtdoor, tot u aan uw rechterhand een grachtje ziet. Stop op de brug.

I. Plompetoren: wachttoren (2)

Het water rechts is de Plompetorengracht, vernoemd naar de toren (Plompetoren) die hier tot 1832 als onderdeel van de stadsomwalling stond. De gracht sluit hier aan op de singel (vanaf de brug links nog net te zien) en via de Plompetoren kon o.a. die watertoegang worden bewaakt. Het water van de singel is in dit stukje van de stad nauwelijks te zien en dat maakt dat deze plek een aardig beeld geeft van de middeleeuwse situatie. Tegenwoordig is er op de meeste plaatsen vrij zicht op de singel maar vóór de afbraak van de stadsomwalling was het water vrijwel overal aan het zicht onttrokken. Logisch ook, want het water en de bijbehorende ommuring moesten de stad juist beschermen tegen aanvallen van buiten.

Loop verder, neem het fietspad linksvoor u. Nadat het fietspad een bocht naar rechts heeft gemaakt, blijft u rechtdoor lopen totdat u aan uw linkerhand de toegang ziet tot de voormalige gevangenis Wolvenplein.

J. Wolvenburg: bolwerk (2)

Al eerder hebben we gezien dat er op diverse plekken in de singel bastions waren aangelegd. We staan hier voor het meest noordoostelijke bastion, waarop na de afbraak van de stadsomwalling (en dus de bastions) in 1856 dit gevangeniscomplex werd gebouwd.

Weg vervolgen, ga met de weg mee naar links en direct weer rechts. U loopt nu weer langs het water van de singel. Loop door tot aan de eerstvolgende brug.

K. Wittevrouwenpoort: toegangspoort (3)

We zijn inmiddels aangekomen bij de derde stads- en toegangspoort tot middeleeuwse Utrecht: de Wittevrouwenpoort, vernoemd naar het naastgelegen Wittevrouwenklooster. De poort werd halverwege de 19^e eeuw gesloopt om plaats te maken voor het neoclassicistische pand aan de rechterhand. Alleen de in 1554 gegoten klok van de poort werd bewaard en opgehangen in het torentje van het pand.

Weg oversteken en stop direct links bij het (onverharde) voetpad tussen de straat en het water.

L. Zocherpark: verandering (3)

Vanaf deze plek – tot zo'n beetje het einde van deze singelwandeling – loopt u door het Zocherpark. Zoals eerder genoemd werd de middeleeuwse omwalling vanaf de eerste helft van de 19^e eeuw, op initiatief van burgemeester Van Asch van Wijck, afgebroken om de leefomstandigheden in het volgelopen centrum te verbeteren. De landschapsarchitect J.D. Zocher ontwierp een park in Engelse stijl dat ogenschijnlijk oneindig doorloopt, wat het park destijds de bijnaam 'de Wandelinge' opleverde. Zo'n 60% van het huidige Zocherpark – uiteraard vernoemd naar diens geestelijk vader – is nog min of meer in de staat zoals de architect het bedoeld had. Zocher sloopte niet alles van de middeleeuwse ommuring. Op een aantal plekken zullen we nog restanten van de oorspronkelijke omwalling tegenkomen.

Volg het voetpad rechtdoor, blijf zo dicht mogelijk langs het water lopen. Na een heuveltje komt u vanzelf bij de Stadsschouwburg.

M. Lucasbolwerk: bolwerk (3)

We zijn bij het volgende bolwerk aangekomen: het Lucasbolwerk. Hier werd vanaf 1937 de Stadsschouwburg Utrecht gebouwd. Op de huidige stadsplattegrond is de vorm van het oorspronkelijke bolwerk nog altijd goed te zien.

2. Lucasbolwerk 24, Stadsschouwburg

De schouwburg, gebouwd naar een ontwerp van Willem Dudok, toont diens voorkeur voor het gebruik van stalen raampartijen en geelwit geglazuurde stenen. De schouwburg is in de loop der jaren meerdere keren verbouwd. Het meest in het oog springend is de transparante toneeltoren uit 1995. Aan de buitenzijde is uiterst links een verguld beeld uit 1941 te zien van Leo Brom. De figuur met olijftak in haar linker- en toneelmasker in de rechterhand stelt een muze voor. Het onderschrift is van Dudok zelf: *O Kunst die stygt uit 't dwaerlend Leven en aan der tyden nood ontgaat...*

Na het verlaten van de Stadsschouwburg steekt u de busbaan over en vervolgt u uw weg via het onverharde voetpad. Al vrij snel ziet u aan uw rechterhand een pad naar boven.

N. Stadsmuur

Hier ziet u een deel van de originele stadsmuur. Het geeft een aardig beeld van hoe hoog de middeleeuwse ommuring was. De omwalling van Utrecht, die aanvankelijk vooral bestond uit aarde, werd vanaf de 13^e eeuw opgetrokken uit baksteen. De stadsmuur, inclusief de al genoemde wachttorens en stadspoorten, moet een enorme constructie zijn geweest bestaande uit vele miljoenen bakstenen. Zeker als je bedenkt dat de omtrek van de singel zo'n 6 kilometer.

Vervolg het pad langs het water. De eerstvolgende straat oversteken en voetpad vervolgen. U komt nu bij een groot grasveld.

O. Lepelenburg: bolwerk (4)

Dit is park Lepelenburg, aangelegd op en vernoemd naar de restanten van het voormalige aarden bolwerk. Ook hier is – wanneer je de loop van het water volgt – de oorspronkelijke vorm van het bolwerk nog goed te zien. Het bolwerk was op zijn beurt weer vernoemd naar het huis Lepelenburg dat even verderop rond 1500 was gebouwd. Het park was onderdeel van het ontwerp van Zocher en is tegenwoordig een populair stadspark. Karakteristiek is de muziektent die in 1982 aan de stad werd aangeboden door Sociëteit De Constructieve. Onderlangs het plint zijn twee stadspanorama's te zien.

Volg het voetpad links langs het grasveld (direct langs het water). Het pad maakt een geleidelijke bocht naar rechts. Loop tot aan de volgende brug. Neem de brug over het water, steek de straat over en loop rechtdoor. U komt bij:

3. Maliebaanstation, (Spoorwegmuseum)

Dit Utrechtse station aan de Maliebaan is volledig in oude luister hersteld. Het station uit 1874 vormt tegenwoordig de ingang vormt van het Spoorwegmuseum. Bij binnenkomst voel je de 19e-eeuwse sfeer: een rijk beschilderde vestibule met kroonluchters, er is een wachtkamer voor de 1e – en 2e klasse en een luxe eetzaal. Het spoortracé waarlangs dit station werd gebouwd zou aanvankelijk (1869) door een deel van het toen splinternieuwe Zocherpark lopen (onder meer over de bolwerken Wolvenburg, Lucasbolwerk en Lepelenburg). Na hevige protesten werd het tracé een stukje oostelijker gelegd. Grappig genoeg is een deel van het spoor inmiddels omgevormd tot stadspark.

Loop terug naar de singel, neem weer het bruggetje over het water en sla linksaf. Stop hier.

P. Lievendaal

De hoger gelegen villa Lievendaal werd in 1862 gebouwd en vormde met de bijbehorende tuin een integraal onderdeel van het ontwerp van het Zocherplantsoen. De villa is opgetrokken in een Eclectische stijl (een vrije mix van diverse architectuurstijlen) en is daardoor, net als de neo-klassieke panden die we eerder zagen, een goed voorbeeld van hoe de omvorming van de stadswallen in de 19^e eeuw een duidelijke stijlbreuk was met het karakter van de middeleeuwse stad. De kunstmatige heuvel waarop de villa staat – en waarin delen van de stadsmuur zijn opgenomen – moest de achterliggende (middeleeuwse) Bruntenhof aan het zicht onttrekken. Er was echt een andere tijd aangebroken.

Loop linksom de villa. U komt achtereenvolgens bij de volgende twee monumenten:

4. Servaasbolwerk 1A, Gasthuis Leeuwenbergh

In 1567 werd dit pesthuis gebouwd met geld uit de nalatenschap van Agnes van Leeuwenberch. Het pand bestaat uit een tweebeukige ruimte met enkele bijgebouwen. De Fransen vorderden het in 1672 en richtten er een militair hospitaal in. In 1844 deed het tijdelijk dienst als Scheikundig Laboratorium en vanaf 1908 werd het pand in gebruik genomen door de Faculteit der Farmacologie van de universiteit. Vervolgens is het onder andere gebruikt als kerkgebouw en concertgebouw.

Gasthuis Leeuwenbergh is sinds kort de vaste uitvalsbasis van ConcertLab, een bedrijf dat als doel heeft klassieke muziek een gezicht te geven en wereldwijd te distribueren. Het interieur is onlangs gerenoveerd naar een ontwerp van Studio Merckx. Stadsherstel Utrecht heeft het pand vorig jaar aangekocht.

5. Schalkwijkstraat, tuin Bruntenhof

De kameren van de Bruntenhof werden in 1621 door advocaat Frederik Brunt gesticht op het erf van zijn huis Klein Lepelenburg, waarvan de 14^e-eeuwse restanten in het hoofdgebouw bewaard zijn. Rooms-katholieke armen konden hier vrij wonen en ontvingen levensmiddelen en brandstof. De fraaie, geometrische tuin heeft nog een 17^e-eeuws karakter. Het complex is nu in het bezit van het Utrechts Monumentenfonds, dat het complex tussen 1979 en 1981 restaureerde.

Loop terug naar de singel en vervolg het voetpad met het water aan uw linkerhand. Stop ter hoogte van een modern appartementenblok aan uw rechterhand.

Q. Militaire ontwikkeling: verandering (4)

Zoals eerder genoemd was de primaire functie van de singel en bijbehorende stadsomwalling het beschermen van de stad tegen aanvallen van buiten. En naarmate de manier van oorlogsvoering veranderde, veranderde de stadsomwalling mee. De grootschalige toepassing van het kanon vanaf ca. 1500 vereiste een aanzienlijke verandering in de ommuring. Enerzijds moest de omwalling verstevigd worden tegen kanonaanvallen van buiten, anderzijds moet de ommuring aangepast worden zodat deze juist ook met kanonnen verdedigd kon worden.

Rond 1550 werden in opdracht van Karel V, toenmalig heerser over een groot deel van Europa waaronder de Lage Landen, onder leiding van stadsbouwmeester Willem van Noort vier stenen bastions aangelegd: Morgenster, Sonnenborgh, Manenborgh en Sterrenburg. Van die laatste drie zijn nog altijd restanten zichtbaar, te beginnen met Sonnenborgh.

Neem het voetpad omhoog. U komt bij:

6. Zonnenburg 2, Sonnenborgh: Museum & Sterrenwacht

Dit is het best bewaarde 16^e-eeuwse bastion, mede omdat het – nadat het haar militaire functie als verdedigingswerk verloor – voor veel andere doeleinden is gebruikt. In 1639 stichtte hoogleraar plantenkunde Henricus Regius hier een Hortus Botanicus. Later, in 1851, vestigde de natuurkundige Buys Ballot er een sterrenwacht. Ook het KNMI heeft hier in haar beginjaren gevestigd gezeten. Tegenwoordig is het een publiekssterrenwacht en museum. Bijzonder zijn de fraaie bibliotheek en het leslokaal uit 1900.

Na het verlaten van Sonnenborgh, linksaf voetpad omlaag volgen. Straat oversteken en voetpad langs de singel vervolgen. Stop ter hoogte van de speeltuin.

R. Manenburg: bastion (2)

Recht voor u zien we het tweede, nog zichtbare stenen bastion: Manenborgh. In dit bastion is nog altijd goed te zien hoe deze bouwwerken ingericht waren voor de toepassing van het kanon. Ze stonden opgesteld in zogeheten kazematten, geweldige kelders op alle richtingen van het bastion. Deze kazematten stonden in open verbinding met een binnenplaats zodat de kruitdampen gemakkelijk konden vervliegen. Daarbovenop bevonden zich de dienstgebouwen.

Om het bastion te bezoeken, slaat u bij de speeltuin rechts en daarna direct links de asfalt weg volgen. Net voorbij huisnummer 29 zit de toegang tot:

7. Wijde Doelen 27, Atelier Manenburg

Manenburg was één van de bastions die rond 1550 in opdracht van keizer Karel V werden gebouwd. In de loop der tijd verloor het zijn militaire functie en bij de aanleg van het Zocherplantsoen in de 19e eeuw werd een groot deel gesloopt. De binnenplaats met de kazematten (de plek waar de kanonnen stonden opgesteld) is goed bewaard gebleven en werd vanaf 1940 gebruikt als atelier van beeldhouwer Pieter d'Hont. Uit die tijd stamt ook de glazen overkapping. Nog steeds is Manenburg in gebruik als atelier.

Loop terug naar de Singel. Voetpad langs het water vervolgen tot onder een stenen poort door. Steek over en stop op de burg over het water.

S. Tolsteegpoort: toegangspoort (4)

We zijn hier bij de vierde en laatste toegang tot het middeleeuwse Utrecht: de Tolsteegpoort, aan de zuidzijde van de stad. Ook deze poort werd destijds beheerd door gildeleden. In de eerste helft van de 20^e eeuw werd op een aantal plekken in het Zochterpark gebouwd. Zo zagen we al eerder hoe de Stadsschouwburg vanaf 1937 in het park werd gebouwd. En het pand tegenover u, waar nu het Louis Hartlooper Complex gevestigd zit, werd in 1928 in het park gebouwd als politiepост. Het gebouw was een totaalontwerp met de aangrenzende Tolsteegburg, de kademuur en

de bushalte aan de andere zijde van het water. In de voetgangersonderdoorgang zit een gevelsteen ingemetseld met een reliëf van de middeleeuwse situatie.

Vervolg weg over de brug richting stoplichten. Hier straat oversteken en rechtsaf slaan. Volg de weg met de bocht mee naar rechts, over het water, en blijf de stoep langs de verharde weg volgen. Bij volgende stoplichten rechts weg oversteken en rechtdoor lopen (Catharijnesingel). Het tweede pand aan uw linkerhand is:

8. Catharijnesingel 113

Dit pand is rond 1860 gebouwd in neoclassicistische stijl. Het bestaat uit twee woonhuizen, ieder met een eigen deur met trap die asymmetrisch in de voorgevel zijn geplaatst. Elk huis heeft een souterrain, daarboven twee bouwlagen, en een zolderkap, geplaatst onder een schilddak in afgeplatte vorm. In de serre van nr. 113 bevindt zich een gebrandschilderde glas-in-lood-wand van 12 ramen, vervaardigd ergens tussen 1865 en 1900. Oorspronkelijk was de serre in de zomer open en werden de ramen in de herfst teruggeplaatst. Tegenwoordig zijn de ramen vastgezet waardoor de serre onderdeel is van het huis.

Weg vervolgen. Blijf over de stoep langs de grote weg lopen. Steek bij eerstvolgende stoplichten over en neem de voetgangersbrug over het water van de singel.

T. Sint Martinusbrug: brug (3)

Deze voetgangersbrug over de singel werd in 1997 gebouwd naar een ontwerp van Wiek Röling, waarvan we al eerder de 'bolle' Monicabrug zagen. De Sint Martinusbrug is vernoemd naar de nabijgelegen Sint Martinuskerk (in de jaren '80 omgebouwd tot appartementen). Er wordt wel gezegd dat de karakteristieke vorm van de constructie verwijst naar het verhaal van Sint Maarten, beschermheilige van de stad Utrecht.

Hoewel het aantal bruggen over de singel tegenwoordig meer is dan de oorspronkelijke 4 uit de Middeleeuwen, voorzag de aanleg van deze brug in de jaren '90 van de vorige eeuw in een duidelijke behoefte als verbinding tussen het centrum en de tegenoverliggende wijk.

Bij verlaten brug linksaf slaan. Pad vervolgen omlaag met het water aan uw linkerhand. Op het laagste punt slaat u rechtsaf en komt u bij:

9. Geertekerkhof 23, Geertekerk

De 13e-eeuwse Geertekerk was een van de vier parochiekerken van Utrecht. Na een periode als paardenstal en kazerne te hebben gediend raakte het gebouw zwaar in verval. Het had geen dak meer en er groeiden planten. De Remonstrantse Gemeente kocht de ruïne in 1954, liet het restaureren en houdt er nog altijd dienst. Daarnaast is het gebouw inmiddels ook een zeer geliefde concertlocatie door onder meer z'n prachtige akoestiek en kunnen er culturele evenementen worden gehouden.

Loop terug naar het water en weg vervolgen. Loop tot aan de volgende brug en stop ter hoogte van de ondergrondse vuilcontainers.

U. Smeetoren: wachttorens (3)

In het plaveisel zijn hier de contouren aangebracht van de Smeetoren, één van de eerste torens die werden gebouwd als onderdeel van de stadsomwalling. De Smeetoren groeide in de loop der eeuwen ook uit tot één van de hoogste waltorens en was als zodanig duidelijk herkenbaar voor wie de stad vanuit het westen naderde. Vanaf het midden van de 17e eeuw werd de toren gebruikt als sterrenwacht totdat de toren rond 1855 werd afgebroken.

In 1902 werd op deze plek voor het eerst een brugverbinding over het water aangelegd: de Bartholomeusbrug. Deze werd in 1952 vervangen door de huidige brug.

Weg oversteken en pad vervolgen langs het water. Stop ter hoogte van de ingang tot Grand Hotel Karel V (aan rechterhand). Loop via de tuin om het pand heen om het te bezoeken.

10. Springweg 25, Grand Hotel Karel V

De plek die we nu kennen als Grand Hotel Karel V heeft een uiteenlopende geschiedenis. Zo was er op deze plek ooit een Romeins grafveld en logeerde hier keizer Karel V (vandaar de naam van het hotel). In 1807 kocht Lodewijk Napoleon het gebouw om hier een militair hospitaal te vestigen, dat uiteindelijk dienst deed tot 1990. In het hele hotel zijn sporen van het verleden terug te vinden: archeologische vondsten, exposities, archieffoto's en historische tekeningen.

Loop terug naar het water.

V. Demping: verandering (5)

We zijn aangekomen bij het laatste deel van deze singelwandeling; ook het deel waar de afgelopen jaren het meest veranderd is.

Zo'n 100 jaar nadat de middeleeuwse omwalling grotendeels was afgebroken om de stad ruimte en nieuw elan te geven (het plan van Zocher uit het midden van de 19^e eeuw), bleek de singel in de jaren '50 van de vorige eeuw opnieuw een beperkende schakel te zijn in de modernisering van Utrecht. De groei van de wijken buiten de singel en de opkomst van de auto maakten hervormingen nodig. In opdracht van de gemeente presenteerde de verkeerskundige M.E. Feuchtinger in 1958 een verkeersplan dat Utrecht de moderne tijd in moest brengen. In zijn plan zou de volledige singel omgevormd worden tot een ringweg om de stad, met grote verkeersknoop punten op diverse windstreken. Ook zou het middeleeuwse stratenplan binnen de singel op een aantal plekken doorbroken worden om ruimte te maken voor bredere autowegen.

Weerstand onder de bevolking, geharrewar in de politiek, en de plaatsing van de bolwerken en restanten van de stadsmuur op de lijst van monumenten, leidden in de jaren erna tot aanpassing van de plannen. Uiteindelijk werd in 1965 besloten tot een gedeeltelijke demping van de singel. En die demping begon hier. Op deze plek werd een verdiepte snelweg aangelegd (de kortste van Nederland) en aan het begin van onze wandeling hebben we gezien hoe een deel van het water plaatsmaakte voor een parkeerplaats.

Weg langs het water vervolgen tot aan de rechterhand komt bij:

11. Willemsplantsoen 2, St. Gertrudiskathedraal en –kapel

Na de Reformatie werd de openlijke viering van de katholieke mis verboden. De katholieken kwamen bijeen in schuilkerken. De mooiste 17e-eeuwse schuilkerk van Nederland was de Gertrudiskapel (ingang naast kathedraal). Toen de Gertrudiskapel te klein werd, is tussen 1912 en 1914 de naastgelegen kathedraal gebouwd, die nu de zetel van de oudkatholieke aartsbisschop is. Het ontwerp is van E.G. Wentink in een sobere neoromaanse stijl, maar met een rijk gedecoreerd interieur. De voorgevel van de kerk kijkt inmiddels weer uit over het water, zoals het destijds vóór de singeldemping ook bedoeld was.

Weg langs het water vervolgen tot aan de eerstvolgende brug (Mariaplaats).

W. Tot slot

Vanaf het begin was er kritiek op de singeldemping en vanaf de jaren '90 van de vorige eeuw werden de geluiden steeds sterker om de veranderingen terug te draaien. Ruim 20 jaar geleden werd er

uiteindelijk mee begonnen – zoals we gezien hebben aan het begin van de wandeling – en nu, in 2020 – is de gedeeltelijke demping van de singel teruggedraaid. De Utrechtse singel is weer rond!

De demping van 50 jaar geleden mag in onze ogen wellicht onbegrijpelijk lijken. Toch is die aanpassing van de singel net zo te verklaren vanuit die tijd als alle andere aanpassingen ervoor. De ommuring van de stad en de latere aanleg van de bastions – nodig om de veranderingen in de oorlogsvoering het hoofd te bieden – waren forse aanpassingen in de singel. De sloop van de middeleeuwse ommuring en de aanleg van het Zocherpark – nodig om het 19e-eeuwse Utrecht weer ruimte en toekomst te geven – hadden een gigantische impact op het aanzien van de singel en de stad. Op eenzelfde manier was de demping van het noordwestelijke deel van de singel 50 jaar geleden een grote ingreep, maar wel één die paste in die tijd.

En zo zijn ook de werkzaamheden van de afgelopen 20 jaar een afspiegeling van de huidige tijd. De auto is tegenwoordig niet meer per definitie hét vervoersmiddel van de toekomst en een leefbare en gezonde stad moet tegenwoordig ruimte en groen bieden. De Utrechtse singel weerspiegelt bij uitstek dit soort veranderingen. De singel laat zien hoe de functie en het gebruik van de stad gedurende 900 jaar veranderde en zal dat ongetwijfeld ook in de toekomst blijven doen. De singel kan daardoor, niet alleen vanwege de omvang maar ook vanwege de rijke bron aan verhalen die het weerspiegelt, met recht het grootste monument van Utrecht worden genoemd.

Om terug te keren naar het beginpunt van de wandeling, blijf langs het water lopen (Rijnkade), steek de glazen verbinding van Hoog Catharijne (winkelcentrum) door, neem de uitgang aan de andere kant en vervolg de weg langs het water.